Цана асобнага № 30 кап.

# ВОЛЬНАЯ БЕЛАРУСЬ

Тыдневік палітычны і літэратурны.

**Умовы падпіскі:**
На год...... 12р. —
На поўгода.... 7р. —
На 1 мес.... 1р. 50к.

Адрэс рэдакцыі і адміністрацыі: г. Мінск Захараўская, 18. Тэл. 776.

Перамена адрэсу 50 к.

Год выдання II.



Ніхай жыве Нізалежная Беларусь!

Зьмест № 25. **Да краевае інтэлігэнцыі**, стацця К. Шафнагеля; **Нашы месты**, гістарычныя нарысы Я. Л; **Апавяданне без назвы**, апавяданне Я. Лесіка; вершы, **хроніка**, абвесткі.

№ 25. 1918 г. 6-го ліпня 1918 г. № 25.



## Да нашай краевай інтэлігэнцыі.

(Глядз. № 24.)

(*Адкрыты ліст.*)

Апалячаная інтэлігэнцыя беларуская, паны—«тутэйшыя палякі», ксяндзы і грамадзяне! Ці вашае грамадзянскае сумленне нічога вам ні гаворэ, ці ні задрыжыць у апалячаным вашым сэрцы праўдзівы патрыятызм, ні у пазычаныя прыбраны перья, але краевы, глыбока народны, беларускі? Ці гэтая радзімая зямля, с сваімі сумнымі краеабразамі, сваімі вазерамі, лесамі, узгоркамі, палямі,—яна для вас чужая? Ці гэтаго народу, што вас «панкамі даражэнькімі» клічэ, ці голасу яго вуха вашае ні чуе? Ці ні загаворэ у вас сумленне вашае і ні дасьць вам наказу узяць на уласныя плечы працу над адраджэннем, над уваскросеннем гэтаго люду—народу, сябрамі і грамадзянамі якога, як-ні -як, і вы зьяуляецеся?

Ці можэ, трываючы у такім, як і дагэтуль, засьляпенні, і на далей варожае становішчо будзеце займаць да беларускаго руху, а калі ні варожае, то пассыўнае, у памылковай надзеі, што вашай пассыунасьцю спыняеце гэты рух, прынамсі, да часу?

Бо ні ашуківайце сябе: рух гэты—адраджэнне Беларусі,— прыйдзе, абніме шырокія массы, станецца массовым рухам, вулканічнай сілай, якая стане перад вамі грозная і гнеуная і спытае вас: што вы, нашы старшыя браты, нашы духоуныя бацькі, нашы правадыры, апекуны,— што вы для нас у гэты названы час, у гэтай надзвычайнай хвіліне зрабілі? Чаму-ж вы ні сталі разам з намі, чаму, ні прызнаушыся шчыра і адкрытна да таго, чым вы есьць фактычна—сынамі зямлі Беларускай, або беларусамі, гаворучымі па-польску,—ні памаглі нам адбудаваць нашае уласнай хаты, нашай радзімай дзяржаунасьці? Так, дэмос гэты прыдзе і спытае вас гэтак і прыгавор, на які вы заслужываеце, над вамі вынясе.

Дык схамяніцеся: ніхай у душы вашай зробіцца унутраная перамена, зьмяніце вашу орыентацыю, так сказаць, надворную, на орыентацыю унутраную, краевую,—ніхай на штандары вашым зазьяе ні «Orzeł Biały» а «Пагоня», якая некалісь на штандары бацькоў вашых зьяла, і, падаушы руку народу, які ад вас гэтай ахвяры патрэбуе і мае права патрэбаваць,—памажыце яму збудаваць яго і вашу будучыну. Гэтым вы выпоуніце толькі свой патрыетычны —перад краем, які вам дае усе,—абавязак.

Кажаце: мы тут ні хочым быць кальоністамі, мы, палякі, жывем тут у сябе, мы тут гаспадары гэтаго краю і маемо права аб яго льосі і аб сабе пастанауляць.

Адказую вам: маеце права па стольку, па скольку прызнаеце нашу дзержаунасьць беларуска-літоускую. Але я ведаю, да чаго вы ідзіце: вы хочаце стварыць тут, у гэтым нішчасным нашым краю, раздзертым столькімі нізгодамі, польскі Ульстэр, іншчэ адну крывавую рану, проціуставючы беларускаму характару гэтаго краю свой «уласны» нацыянальны характар; мэтай вашай есьць тварэнне дзяржавы у дзержаві з усімі яе атрыбутамі, з мацкамі, расьцягнутымі сеткаю па цэлым краю, для высмактывання яго нацыянальных асаблівасьцяу, для зьнішчэння яго нацыянальна. Раз стаушы на фальшывым становішчу, антыкраевым, вы круціцеся, як у блудным крузе, шукаючы выйсьця, якое стаіць перад вамі насьцеж адкрытае—гэта прызнанне сябе грамадзянамі гэтаго беларускаго краю і вынік з гэтаго постулату усіх далейшых консэквэнцый і абавязкау, якія на вас гэтае прызнанне накладывае.

Тым часам, рэч простая, што будучая беларуска-літоуская дзяржаунасьць будзе апірацца на дэмакратычных і лібэральных падставах, і нацыянальныя і культурныя правэ другіх нацый, заселяючых гэты край, будуць забезпечаны, з варункам, аднак жа, прызнання адвае беларуска-літоускай дзяржаунасьці. Бо права народу ні падлегае даунасьці, і дзяржаунасьць, істнаваушая цэлы працяг стaлецяу пад назвай—гаспадарство Беларуска-Літоускае,—утрачаная перад сталеццем, павінна быць зьвернута пачаушым адраджэнне літвіном і беларусам, адвечным гаспадаром гэтаго краю і яе жывым дагэтуль массам народным. Гэтыя массы маюць права пастанауляць а сабе, быць гаспадарамі уласнаго краю,—а усе другое павінно гэтай уластнай волі массау, большасьці, паддацца.

Дык есьць для вас дзьве альтэрнатывы, паны «палякі»,—ці прызнаць сябе грамадзянамі гэтаго краю, сынамі гэтае зямлі і разам стаці да работы, у адну шарэнгу з народам, сярод якога жывіце, або прызнаць сябе асобнай нацыянальнасьцю, нацыянальнай меньшасьцю, чужою гэтым массам, бо прагавітую, ні хочучую адступіць забраных «пляцувэк», пільнуючую зайздросна свайго «стану„посядання.»

Дзьве дарогі, паны «палякі» сьцелюцца перад вамі. Стаіце вы у гэты слушны час на раздарожжы, маючы да выбару *воз, або паравоз.* Найбліжэйшая будучына пакажэ, што у вас загаворэ сільней: сумленне грамадзянскае, пачуцце абавязку перад народам, с катораго вы паусталі, сярод катораго жывеце, каторы есьць, жыве і клічэ вас: «памажыце!»—альбо загаворэ вашая дэзорганізацыя нацыянальная і палітычная, нацыянальны самаабман, прагавітасьць. І альбо пойдзеце разам з народам вашым, як яго старшыя браты, бацькі і прыяцелі, і, падаушы яму руку, паможаце выйсьці на сьвятло дзеннае, да гэтаго сонца уласнаго самаістнавання, на якое кожны народ мае права, хоць бы цэлыя сталецця жыу у цемры, забыцці і занпадку,—або пойдзеце у баевым шыку, як ворагі гэтаго люду-народу, яго правоу самаадзначэння і будовы уласнае дзержаунасьці, псуючы яму яго работу усюды і зауседы.

Прабіла гадзіна, якая скажэ нам аб вашай мудрасьці і сьмеласьці палітычнай, або аб вашым застою і палітычным банкроцтві. І—або вашы дарогі пойдуць поруч нашаму шляху да далекае, сьветлае будучыны, або разойдуцца і расходзіцца будуць што раз далей, на зауседы.

Вы, панове, «польская» інтэлігэнцыя на зямлі беларускай, вы ужо пустыя палітычна, культурна і нацыянальна ; уся ваша апора на пярэчэнні усяму, або на сьляпым трыманню за устарэлыя поклі-

чы і формулкі: вы, як тыя зубры, льосам прыгавораны на вечную загібель, бо вы згубілі зьвязь з вечна новай крыніцай сілау народных. Да гэтае крыніцы вярнуцца, з яе зачэрпаць сьвежае вады гаючае і гэтым лекарствам проціуставіцца уплывам чужым, адкуль бы яны ні былі—у гэтым будучына, у гэтым пэрспэктывы і магчымасьці ніацаненыя! І калі віленская моладзь, надзеушы «rogatywki» і прышпіліушы «orzełka», думае сабе, што робіць патрыятычную справу, —якой жа страшэннай паддацца абмылцы, якую мае кепскую інформацыю! Ні Польшчу тут утвараць трэба, але нашую уласную дзержаву, ні «orzełki», але «Паганю» насіць, ні «рогатывкі», але простыя мужычыя шапкі, якія народ тутэйшы ужывае, ні яскравую вопратку кракоускую,—пекны, але чужы строй, але шэрая сермяга тутэйшага народу—вось ваша нацыянальная вопратка! Сюдой дарога—з народам і праз народ! Ні вы цягніце яго за сабой у чужую старону, ні̇ знанную яму, але самі ідзіце за ім туды, куды ен хочэ. Бо у гэтым прауда, рэальная, жыццевая прауда, будауніцтво ад падмуроукі—у гэтым кліч часу сягоняшняго, у гэтым будучына.

Вы, паны тутэйшая інтэлігэнцыя, што спрадвеку згубілі жывы кантакт с тутэйшым народам, каб вы, заместа шукаць вашых ідэалау у Варшаві і Кракаві, заместа паддавацца патрыятычнаму настрою пад уражэннем кракоускіх танцау і вопратак,—былі у бліжэйшым кантакце з нашым народам, калі бы вы с пашанай і каханнем, а нават с пачуццем унутранаго застаданьня, прыглядаліся пільней да шэрае долі гэтаго народу, які, с пакалення у пакаленне, ціха і без нарэкання, ад калыскі да магілы, потам паліваючы, свой загон арэ, аж покуль, зьнібыткаваны, змучаны, пакорна і паддаючыся Божаї волі, змучаную і пасівелую сваю голау у дамавіну складае, каб вы, з другога боку, прыгледзіліся да гэтаго моладага-беларускаго руху нацыянальнаго адраджэння, што, як кволая іншчэ, пісьмелая кветка у ціні развівае свае розпакалерныя лісточкі; да гэтаго руху, поунаго гарачаго патрыятызму, поунаго жаданьню узьнесьціся да сонца, да прауды, да жыцця, то можэ тады б вы пачулі у сэрцы сваем гэту вялікую прауду што *тут* вашы браты, што гэта *ваш* народ, што *гэта* ваша—бацькаушчына, тут ваша будучына, адгэтуль вы павінны чэрпаць вашы патрыятычныя парывы і ідэалы і вашы патрыятычныя абавязкі!

---

А тым нямногім, што патрапюць адкінуць старыя і абвятрэлыя льозунгі, што патрапюць акінуць поглядам шырокія небасхілы і думкай зазірнуць далека у будучыну, скажу іншчэ: што у нашым глыбокім пераконанні новая палітычная мысьль, якую сабой прэдстауляем, есьць ядыне праудзівай, ядыне патрэбнай, ядынай творчай думкай.

(Кавец будзе).



# Нашы месты.

(*Гістарычныя нарысы водлуг кнігі Семенава „Россія"*.)

## Менск.

Менск—сэрцо Беларусі. Цяпер яго называюць Мінскам, а яго гістарычная, беларуская назва—Менск, Менеск, Мінеск.

Пабудованы Менск над рэчкаю Сьвіслаччу, у тым мейсцы, гдзе упадаюць у гэтую рэчку ее прытокі—Крупка і Сьценя, а раней—гістарычная рэчка Няміга, каторая цяпер перасохла. Па рытві Нямігі праходзіць цяпер самая горшая вуліца у Менску, т. з. Рыбны Рынак, але сьляды яе захаваліся і да нашаго часу: гэта нівялічкі ручаек, каторы у часы паводкі набірае значнае сілы і робіцца буйным, але брудным, бо прымае з усіх бакоу шмат другіх нівялічкіх ручалак. Паводкі у навальніцу у Менску здараюцца даволі часта. Адна сярод такіх вялікіх паводкау выбухла нідауна—20-го сакавіка 1901 году і нарабіла шмат шкоды жыхаром гэтае часткі места. Дождж пачаўся з вечара і ліу, як з ведра, праз усю ноч. Вада моцна стала прыбываць, асабліве на Нямізі. Каля 6-ій гадзіны раніцы Рыбны Рынак, пачынаючы ад вугла Нова-Рамановскай вуліцы і нівялікай частцы гэтае вуліцы да вугла Школьнае—усе гэта залілося вадою, каторая прасачылася у магазыны і падвальныя кватэры.

Менск—стары беларускі горад. Пэуных вестак а часі яго пабудавання німа. Першыя летапісныя весткі аб ем сягаюць паловы XI-го века, калі Менск належыу да унука кн. Ізяслава, сына Рагнеды, полацкаму князю Усеславу Брачыславічу, слыннаму «чарадзею.» У 1066 годзі Усеслау Брачыславіч ніуспадзеукі напау на Пскоу і разграбіу Ноугарад. У помсту яму вялікі князь кіяускі Ізяслау з братамі сваімі—Сьвятаславам Чарнігаускім і Усеваладам Пераяслаускім—рушыу на землю Полацкую (беларускую) і абляжыу Менск. Усеслау Брачыславіч быу у гэты час пад Псковам. Даведаушыся аб аблозі горада, ен хутка вярнууся да Менску, але Менск быу ужо разграблены. Апрач таго, сам Усеслау Брачыславіч падашуканствам захоплен быу у палон і забраны у Кіяу. Там пасадзілі яго у «поруб» (цямніцу.) Але сталося так, што кіяуляне узбунтаваліся проціу сваіго князя, вызвалілі з няволі Усеслава і абралі яго сваім, кіяускім князям. Усеслау княжыу у Кіяві каля васьмі месяцау, а потым зьмаркоціуся ды вярнууся у свой родны Полацак. Крывавае пабоішчо на Нямізі і князь Усеслау авіршованы у вядомым памятніку літэратуры XII веку. «Слово о полку Ігора» вот як пішэ аб гэтым: Усеслау «разбише славу Ярославу, скочи вълкомъ до Немиги съ Дудутокъ. На Немизѣ снопы стелютъ головами, молотятъ чепі харалужными, на тоцѣ животъ кладутъ, вѣютъ душу отъ тѣла. Немизѣ кровави брезѣ не бологомъ бяхутъ посѣяни, посѣяни костьми рускихъ сыновъ.» І далей пра князя Усеслава: «князь Усеслау людзям суд давау, князем гарады парадкавау, а сам воукам бегау ад Кіява да Тмутаракані, перасякаючы дарогу вялікаму Хорсу (сонцу). У Полацку звоняць заутрэню у сьвятой Софіі, а ен у Кіяві звон чуе.» За свой розум і добрае справаванне Усеслау надоуга застауся у памяці народа і прыдбау сабе славу чарадзея. Аб ем хадзіло шмат казак-лягэндау, каторыя часткаю папалі у пісаныя памятнікі. Усеславау княжаваў 87 год і памер у 1101 годзі.

Менск хутка адбудавауся, як Усеслау вярнууся с Кіява і стау зноу уладаць ім. Але у 1084 г. Менск зноу нападу на рабунку і быу зруйнован да шчэнту. Гэтую руйнацыю учыніу другі кіяускі князь Уладзімер Манамах, помстуючы таму самаму Усеславу за тое, што той спаліу Смаленск. Па сьмерці Усеслава Чарадзея насьледнікамі яго сталі шэсьць яго сыноу. Полацкае (беларускае) княство падзялілося на дробныя часткі. Менск адтрымау на княжэнне сын Усеслава, Глеб. З гэтаго часу Менск зрабіуся сталічным местам асобнаго дробнаго княства. Менскаго, а Глеб, сын Усеслава, першым яго князям.

Тым часам, з аднаго боку даунейшая і да гэтаго часу даскапала нівутлумачаная барацьба кіяускіх (украінскіх) князеу с князямі полацкімі (беларускімі) і жаданне кіяускіх князеу паваліччыць абшары сваіх маентнасьцей коштам земель полацкаго княства, а з другога боку—зайдросная і задорная натура Глеба прывялі да таго, што Полацкае княство падупало саусім і страціло свае палітычнае значэнне. Менск гэтым часам калаціуся ад сваіх хатніх сварак паміж патомкамі Усеслава і ні раз вабіу да сябе, як да легкай здабычы, князеу кіяускіх, чарнігаускіх і іншых. У пачатку княжэння Глеба узброіліся на яго Алег, Яраполк і Давыд, князі украінскія, ды аблажылі Менск, але скуткау ні мелі. У 1115-1116 г. г. кіяускі вялікі князь Уладзімер Манамах сам рушыу на Менск і прыгатавауся да доугае аблогі, але Глеб зьмірыуся і, такім чынам, утрымау горад у сваей абладзі. На другі год Глеб, нападаючы па дрыгавічоу, спаліу Слуцак, каторы належыу да князеу кіяускаго роду. Уладзімер Манамах зноу рушыу па Менск, забрау яго і зьнішчыу шмат гарадоу Менскаго княства. Глеб прымушан быу упрашаць зьлітавацца над ім. У хуткім часі ен напау на Смаленск, дзе яму саусім ні пашанцавало: пад Смаленскам яго забралі у палон, завезьлі да Кіява, і там ен таго ж году памер. Менск перайшоу да яго сыноу.

У 1129 годзі, калі шмат якіх полацкіх князеу папраганялі кіяускія князе з іх дзядоускіх маентнасьцяу, Менскае княство было прылучано да Кіяускаго, і разам с княствам Полацкім вял. князь Кіяускі Мсьціслау аддау іх сваіму сыну Ізяславу. С часам, аднак, полацкія князе, карыстаючы с узаемнай барацьбы кіяускіх князеу с чарнігаускімі, зноу умацаваліся і паварачалі свае страчаныя княствы. У 1146 г. Ізяслау, сын Мсьціслава кіяускаго, пакінуу Менск дзеля таго, каб заняць вялікакняжацкі прэстол у Кіяві, а Менск аддау сыну Глеба, Расьціславу. Праз пяць год, у 1151 г. Полацак паклікау Расьціслава на княжэнне да сябе, а Менск перайшоу да другога сына Глеба Валадара, але ні надоуга. Хутка Полацак узбунтавауся і у 1158 г. прагнау ад сябе Расьціслава, а яго мейсцо зноу заняу Рогвалод, сваяк вял. кн. кіяускаго, каторага палачанцы у свой час прагналі ад сябе. Гэта выклікало новую доугую вайну паміж князямі кіяускімі (украінскімі) і полацкімі (беларускімі). Расьціс-

лау стау мецьціца на палачанцау і з дапамогаю свайго брата Валадара зьнішчыу да шчэнту полацкія землі, а Рогвалод з свайго боку аблажыу Менск і, хоць ні здолау яго узяць, але прымусіу патомкау Глеба прасіць замірэння. Посьля замірэння Валадар добрахвотна аддау Менск Расьціславу, а сам перайшоу на жыцце у Горадок пад Менскам. Два разы яшчэ Рогвалод намагауся адабраць у Расьціслава Менск, а потым надумауся забраць у Валадара і Гарадок, але яму ні удалося. Ен прымушан быу вярнуцца да Полацку, бо палачанцы паклікалі на княжэнне другога князя, Сьвятаслава Васількові́ча. Па сьмерці Расьціслава Менскам валадау Валадар.

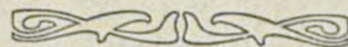
Такім чынам, на працягу XII го веку Менск ні меу супакою і пераходзіу з рук у рукі патомкау Глеба, каторыя пастаянна сварыліся паміж сабою і заводзілі ваенную калатвіну. Посьля сьмерці Валадара, каторы храбрэй з усіх другіх князеу бараніуся ад новапаустаушаго цэнтру беларускай дзяржаунасьці (Літвы), Менск змушан быу перайці пад уладу новых, беларуска-літоускіх князеу, але, як відаць, патомкі даунейшых менскіх князеу трымаліся яшчэ доуга у Менскім князстві, бо летапісы пачатку XIV веку упамінаюць пра менскіх князеу, каторыя без вонтпення залежылі ад дужаго ужо у той час беларуска-літоускаго князства. Напрыклад, менскі князь Тодар, сын Базыля, і Базыль, князь полацкі, у 1326 г. езьдзілі, як паслы князя Гэдыміна, у Ноугарад дзеля устанаулення міравых умовау ад яго імя. Гэты год звычайна і рахуецца годам апошняго прылучэння Менска і рэшты беларускіх князствау да новаго дзяржаунаго цэнтру Беларусі—Беларуска-Літоускаго князства, каторае вырасло на друзгах старога падупаушаго Полацкаго князства, быушаго першым, самым даунейшым цэнтрам беларускай дзяржаунасьці.

З гэтаго часу Менск страціу свае ранейшае значэнне, а гісторыя Менскаго князства, пачынаючы с канца XII-го і на працягу усяго XIII-го веку, становіцца цемнай і мала зразумелай, бо летапісы упамінаюць аб ей зрэдка і паміж іншым. Але, здаецца, можна лічыць пэуным, што, посьля сьмерці князя Валадара, гаспадаром Менска стау найбольш вядомы сярод беларуска-літоускіх князеу Міндоуг, потым сын яго Гінвіл і унук Барыс. У XIII-м веку Менск двойчы перажыу напад татарау. Першы раз у 1241-м г., а другі у 1249-м г.. Абодва разы валька с татарамі адбылася пад цяперашнім мястэчкам Койданавам, каторае у XII-м веку было вядома пад назваю *Крутагорье* і лічыцца самым старым у нашым краю. Як у першы, так і у другі напад, татары былі разьбіты, у першы раз князям Скірмунтам, а у другі—Міндоугам. У апошні раз татарамі камандавау палкаводца Койдан. З гэтаго часу і само Крутагорье было перамяновано на Койданаво. Да пачатку XVI-го веку мястэчко Койданаво было уласнасьцю князеу Беларуска-Літоускіх, а потым кароль Зыгмунд-Аугуст аддау яго князю Мікалаю Радзівілу Рудому. У XVII і XVIII в. в. мястэчко Койданаво часта нішчылося ворагамі, асабліве яно моцна было паталочано казакамі у 1655 г., Умацованы замак, што стаяу на узгорью, Радзівіл Руды перабудавау у свой час на эвангэлічную цэркау.

У XIV веку Менскам уладалі князе роду князя Гэдыміна, а вялікі князь Ягайла аддау яго брату свайму Скіргайлі. Пры укладанні Горадэльскаго акту а злучэнні Беларусі-Літвы с Польшчай у 1413 годзі Менск быу назначаны галоуным горадам Менскаго ваяводства. З гэтаго часу горад стау шпарка расьці і папрауляцца. У 1441 г. в. к. Казімер далучыу Менск да ліку мест, карыстаушых з асобных прывілеяу, а в. к. Александра граматаю 1496 г. даравау Менску «на вечныя часы право нямецкае, каторае завецца майгборскае» (магдэнбургскае). У той жа час жонка караля Александры, а дачка маскоускаго князя Івана III-го, запісала на карысьць цэркві Ушэсьця сяло Трасьцянец, што ніdалека ад Менску. Гэтую ахвяру потым падцьвердзіу і сам кароль Александра. Наогул, у гэты час Менск быу дужы і багаты горад. Праз Менск праходзілі два вялікія шляхі—адзін заходні праз старадауны Лагожск (цяпер Лагойск) на Барысау, Воршу, Смаленск у Маскву, і другі паудзнева-усходні—праз Слуцак на Валыншчыну да Царагpаду, а на заход праз Берэсьце і далей. Яны былі галоунымі артэрыямі Менска, каторыя дапамагалі спрамоткасьці і багацтву места. Сюды прывозіліся багатыя тавары з самых далекіх мейсц і рабіліся гандлевыя зносіны. Як сьведчаць захованыя роспісы розных ападаткаванняу, асабліве так званай «ардыншчыны», дык Менск уносіу вялікія грошы у скарб.

(Працяг будзе.)

Я. Л—к.



# Апаведанне без назвы.

## Наша гаспода. *)

Ды ні спалохала цяжкая праца татульку. Адтрымаўшы у спадшчыну — як ён сам выслаўляўся — два бёрды, навой і кажух без каўперу, ён ні меў спачынку і ў ночы: рупіўся, дбаў, прыспараў і ні даў сабе тхнуць, покі ні узьбіўся на вольную сьцежку. І гаспадарка с часам зацьвіла й загула, як дунай. Цяпер, куды ні зірнеш, на што вокам ні кінеш — ўсё голасна сьведчыць, што гэтта заможна гаспода, што жыве тут старанны, працавіты гаспадар, і прыдбана ўсё гэта ні ў год і ні ў два, а доўгім жыццем, ахвотнаю працай да сэнсу.

Двор наш зрабіўся, як вуліца ў вёсцы. Шары будынак яго шчыльна стуліўся абапал і робіць ўражэнне доўгае ліні у лесі.

На першым мейсцы тоўпіцца хата, яшчэ старасьвецкай, дзядоўскай будоўлі. Стрэха на ёй зьвісла на сьцены, як аблавухая шапка на вочы. У летку зарастае яна травою, рамонам, некімі доўгімі жоўтымі кветкамі і смугла-зялёнай лебядою,—тэй самай лебядою, каторую у свой час дзядэ нашы прымешвалі ў хлеб дзеля «спорнасьці і прыбытку». Цяпер, дзяўбуць яе куры на дождж, а пад навальніцу ліжуць сабакі,—больш нікому яна ні патрэбна, бо й жывёла, нюхнуўшы, трасе галавою ды шукае іншае стравы... Сама хата сагнулася, як баба ад старасьці, нахінулася неяк назад ды ўелася ў зямлю, але падсьлепаватыя, чорныя здалёк, вокны вызіраюць с-пад стрэх прыветна й ласкава, як родная маці. Побач, каля брамы с парканам, што адгароджвае двор наш ад вуліцы, прытулілася студня з вісокаю тоўстаю «бабаю». «Баба» з нізу крыху падгніла і нахілілася ўперад, дык, дзеля падтрымання, яе абнесьлі навокала зрубам і утрамбавалі каменням з зямлёю. З гэтаго зруба выглядае яна, моў тая чапля с купіны, калі стаіць нірухома, падкурчыўшы ногу, ды сочыць пажыву. «Журавель» з вядром, такік дзюб бусла с купінай ў році, вісіць над вялізным карытам, дапасованым с таўшчэрнаго даўнейшаго чоўна.

З гэткаго чоўна зроблен у нас жолаб у стайні. Нябошчык наш дзядзька Матэва праз дзён колькі «хаваўся у ём ад праваслаўья» і казаў, што пачуваўся там добра й прасторна, як лепей ні трэба. А чалавек ён быў ні маленькі! Бывала па хаці ні пройдзе, каб ні сагнуцца, бо замінала яму і столь, і бэлька і ўсё чыста у хаці. І вось, у той час, як добрыя людзі шукалі сабе паратунку па ямах, пагрэбох, лёхах, як уцекалі яны у лес ды гібелі там з голаду і холаду, як Хвэлька Каваль мусіў апыніцца ад жаху у Коўні, — тым часам дзядзька спакойна палежваў пад сенам у жолабі і вухам ні вёў. Конь хрумстаў сено, а ён пасьміхаўся у вусы...

Ні расьце цяпер лес, як даўней! Вось глянеш на кавалак даўнейшаго чоўна, дык дзіво бярэ, дзе магло вырасьці гэтакае дрэво, які грунт узгадаваў гэтакую веліч? Паглядзіш, зьмяркуеш і — такім пышным і мілым малюецца ў думках абраз старавіны, што Божа мой мілы! Робіцца сумца, нідобра... Як яснае слонцо чорнаю хмараю, засьцілаецца сэрцо смуткам і жальбаю. Стаіш, як прыкуты, глядзіш, як ніпрытомны ды—марыш і марыш без конца. І здаецца, што ні было даўней ліха на сьвеці, што ні ведалі людзі сучаснай галоты, бяды і уціску, а ўсім было добра, спакойна і вольна. І слонцо, здаецца, сьвяціло яскравей, грунт быў чарней,

*) Глядз. №№ 18 і 19 за 1917 г.

ураджайней, і скрозь панавалі прастор і краса. Ды зьнікло усё гэта, растало, як мара, і ні вернецца болей ніколі, як моладасьць наша, як першае наша каханне. .

Проці хаты, крокаў колькі ад студні, стаіць варывенька з маленькімі, у дзьве шыбы, ваконцамі. Шалевання у вокнах німа, шыбы пасінелі й пажоўклі ад слонца і пазіраюць на хату, як сьляпы у паветро. За варыўнёю, пад'аднэю страхою, пасталі у радок — сьвіран с прыгрэбнікам, павець, хлявэ і дрывотня. Разам с хатаю, у адным зрубе з ёю,—камора, за камораю—сьметнік, разсаднік, абгароджаны тынам, а далей — зноў хлявэ. На канцы двара, мэрам на горпэ, красуе садок, або пчольнік, адгароджаны ад двара парканам с пераразам і весьніцамі з боку, а за садком, на задох,—гумно і адрынка. Паўздоўж садка, каля гумна і адрынкі, — зелянее пругмень, і здаецца здалёк, што і садок, і гумно, і адрынка стаяць на зяленым ядвабным каберцы. Садок німалічкі, але густы і прыгожы. Вось як разрасьцецца вясною, як зацьвіце, закрасуе, як запахне цьветам і кветкамі ды разальецца ў паветры салодкі пах мёду, дык і стаяў-бы й глядзеў-бы!..

### Каля карчмы.

Пачынае зьмеркацца, а татулькі з рыбы німа і німа. Матка — дык тая разоў колькі, бывало, зьбегае глянуць, ці німа рыбакоў каля карчмы, але надарэмна. Так яно заўсюды бывае, калі чаго пільна чакаеш. А рыбакі ніколі і самі ні бавіліся ў карчмі. Кожны памятаў, што ні час цяпер джынджыкі біць — німа калі длякацца: трэба хутчэй сапачыць, каб заўтра рана устаць ды зноў за работу прымацца. Каля карчмы у гэты час адбываліся толькі звычайныя у нас, будзёныя карчомныя зьявы. Там, на ганку ці на прызьбі, пастаянна сядзелі вядомыя й па-за межамі нашага села — Антось Лузун, Сьцёпка Латак і дзяк Ралькоўскі ды кожны пасвоему выяўляў сваю натуру. Трудна выабразіць сабе нашую карчму без гэтых людзей. Яны сядзелі тут з ранку да вечара. Карчма была для іх прытулкам і уцехай, асабліва посьля таго, як яны, «спраўляючы ката», нарабілі пажару ды спалілі дзякову кватэру. Ледзьвя выскачылі яны с палаючай хаты, а дзяк астаўся і босы і голы. С таго часу у летку хадзіў ён, накінуўшы на плечы вялікую жаночую хустку, Бог яго ведае адкуль узятую, а у зімку — насіў «рамапаўскі кажух», каторы купілі яму селяне у складчыну. На лето кажух адбіралі, каб ні прапіў, ды хавалі у старасты.

Антось Лузун, Сьцёпка Латак і дзяк Ралькоўскі разам жылі, разам пілі, разам начавалі, але ніколі ні сварыліся, бо, выпіўшы, мала размаўлялі, а больш сьпевалі і то кожны паасобку, ні замінаючы і ні перашкаджаючы адзін аднаму. Дзяк любіў перасыпаць свае кароткія сьпевы «пякельнымі», як людзі казалі, словамі. Прасьпеваўшы, напрыклад, слоў колькі, ён раптам скрыгітаў зубамі ды крычаў:

— Ссаддоммія!

А далей, дробна, як разсыпаючы гарох, зноў пачынаў выводзіць пачатак аднае і тае песьні:

Скучна мне, скучна мне
На чужой старане!
Чужа-дальняя старана...

— Ггамморрыя!—канчаў ён ды зноў пачынаў скрыгітаць зубамі заядла і упарта, мэрам жадаючы паламаць сабе зубы. Сьпеваў ён каля карчмы і духоўныя канты, але на матыў звычайных селянскіх песьняў. У цэркаў хадзіў рэдка і ніспадзевана, як для сябе, так і для людзей. Там заменяў яго стараста Крэўчык, каторы с пачатку сьмяшыў людзей сваімі асабістымі сьпевамі, а далей, нічога,—прывыклі. Сьпеваючы, Крэўчык так моцна выцягваў у верх сваю шыю і так тонінька і піскуча выводзіў, што сьвежаму чалавеку здавалося, што яго нехта рэжа. У дадатак да гэтаго, ён так прайма́ўся кліраснымі сьпевам, што часта блутаў ц.-славанскія сьпевы с польскімі і заміж «аллілуіа» сьпеваў «аллялюя». Але яшчэ горш было, як трапляў на кліраc сам пан Ралькоўскі. Узпыналася калатня. Дзяк намагаўся вярнуць страчанае права на гаспадарства на кліpaсі, а Крэўчык ні здаваўся.

— Ідзі прасьпіся!—шыпеў Крэўчык на дзяка.

— Лезь на званіцу! Чаго узьбіўся на кліpaс? — рыпеў траскучым шопатам Ралькоўскі ды, зьняважліва павярнуўшыся у другі бок, задаваў сабе тон: «соль-сі-рэ-сі-соль». Узьярытованыя, яны часта штурхалі адзін аднаго пад-бокі і забываліся адказваць на возгласы сьвяшчэнніка. Тагды стары, сівы наш попік, моцна кашлянуўшы, пачынаў сам сабе адказваць, цярпяліва выжыдаючы, покі яны улагодзяцца. Дзяк быў далека спрытнейшы у сьпевах і часта наўмысьля зьбіваў Крэўчыка с тону. А зьбіўшы таго с панталыку, зларадна пасьміхаўся ды шыпеў на усю цэркву:

— Куды-ж ты завёў, каб цібе сьляпога вадзілі! Ці-ж ты ні чуеш, што трэба браць у актаву?!

— Адчапіся ты с сваёю актаваю!—бараніўся Крэўчык. —Сам цягне, як воўк у Піліпаўку, а шчэ другіх папраўляе. Згіненне, даруй, Божа, цяжкі грэх!—

Людзі с пачатку абураліся, а далей прывыклі ды спакойна чыталі кантычкі, ні зьвяртаючы увагі на тое, што вычваралося на кліpaсе.

У той час, як Ралькоўскі выгуківаў каля карчмы свае пякельныя словы, скрыгічучы зубамі, Сьцёпка Латак, абхваціўшы голаў рукамі і хістаючыся з боку на бок, як жыд на багамоллі, нудна, як плач у чыстым полі, сьпеваў свае нізлічоныя песьні. Пачынаў ён іх ціха, а канчаў яшчэ цішэй ды доўга сядзеў моўчкі, зьвесіўшы паміж кален ніколі нічэсаную голаў, мэрам углядаючыся у тыя малюнкі, што выклікаліся песьнямі. А памаўчаўшы, трос галавою ды зноў пачынаў:

А хто дачок мае,
Ніхай навучае:
Позва да карчомкі
Гулянь ні пускае.

Яшчэ нідаўна Сьцёпка Латак быў сталым, паважным дзяцюком і павабным жаніхом. Дзеўкі лезьлі к яму, як машкара на агонь, але ён адносіўся да іх, як певань да курэй.

— А кыш, каб на вас арлэ! Чаго лезеце, як слата?!—часам крычаў ён на іх з нейкай патураючай зьняважлівасьцю. А дзяўчаты ні адставалі. Тым часам, толькі адна займала яго сэрцо. Трапілося так, што пайшла яна ў горад у наймічкі ды недзя запярушылася у горадзі. Казалі, што ўпала у распусту. Сьцёпка пешкі хадзіў даведацца ў горад, а вярнуўшыся дамоў, стаў піць, гулянь і ні вылазіць с карчмы. Бабы курылі яго рознымі зёлкамі, паілі настойкамі, пасылалі да знахароў і знахарак, нават раілі тайком паспаведацца у ксяндза,—ці ні адверне, але нічога ні памагало. Хлопец хадзіў, як ніпрытомны. Ратунку ні знайшлі ды адышліся. Так і застаўся ён сам с сабою, бо бацькө паўміралі яшчэ да гэтаго выпадку. Любіць ён пагаварыць з Ралькоўскім аб сваей згіблай палюбоўніцы, але той мала здавальняе яго запытанні.

— Кінь, Сьцёпка, назаляць!—адказваў яму Ралькоўскі: —нічога я ні ведаю. Пі, калі пьецца, і нічога ні думай. Вось я нарабіў сабе сваімі думкамі. У сэмінарыі вучыўся, да акадэміі хацелі паслаць, а потым выгналі мяне, як сабаку, за думкі мае і апынуўся я у карчмі. Кінь, брат, свае думкі аб ёй. Будзем піць, а далей—памром і нічагуткa гэтаго ні будзе...

— Мне толькі жадаецца ведаць,—казаў Сьцёпка:—хто яе падбіў на гэта і на што яна гэта зрабіла?!

— Гэ! Лягчэй табе будзе, ці што?!—адказваў дзяк: — бо сьцерва была, ты думаеш што лепшае?—

Дзяк пачынаў сярдаваць, а Сьцёпка адварочваўся, цяжка уздыхаў ды зноў верадаваў свае раны песьнямі:

А Божа, мой Божа,
Што ціпер за сьвет!
Каго верне любіш,
Таму праўды нет.

Антось Лузун ні паходзіў ні на дзяка, ні на Сьцёпку Латака. Гэта быў чалавек іншаго кшталту. Досыць сказаць, што рудыя вусы яго мелі такі задорлівы выгляд, мэрам хацелі сказаць усім добрым людзям:

— Крані толькі майго гаспадара, дык пазнаеш ты, па чом хунт ліха!

І людзі сьцераглісія Лузуна і паважалі яго, як той бруд на трэсцы. Але натура Лузуна ні мірылася з безчыннасьцю і вымагала актыўнаго руху. Ні гледзючы на асьцярожнасьць людзей, ён такі трапляў недзя на свайго, бо шкурка на яго носі ніколі ні зажывала і часта яго сіня-барвовы нос аздабляўся папіроснай паперaю, асабліва у гарачы, сьпякотны час, як назалялі мухі. Сам ён тлумачыў нізажыванне свайго носу тым, што у яго пастаянна лужыцца шкурка, а людзі прадражнілі яго за гэтую брахню Лузуном I цікава, нізважаючы на сваю ваяунічую натуру, Лузун ніколі ні біўся с таварышамі па пляшцы, хоць яму подчас і маркотна, мабыць, было з імі, бо да сьпеваў ён здольнасьці ні меў. У вольны ад гарэлкі час ён ціха сядзеў і нешта думаў, а прахапіўшыся ад думак, трос у паветры кулаком ды пагражаў некаму ворагу:

— А ну, маршч у катух! Ні маеш полнаго права!..

Што ён думаў? Бог яго ведае. Мабыць распаляўся сьмяртэльнай помстай да тых, хто быў вінавайцам яго ніколі нізажываючаго носа. Усю паўнату свае натуры Лузун выяўляў дома, ваюючы з жонкаю і дзяцьмі. Звычайна рабілося гэта пад поунач, у той час, як траплялося яму вярнуцца да хаты. Гаспадарку ён кінуў дауно, разважыўшы, што ужо сваё адрабіў, а цяпер павінны працаваць на яго дзеці. Дзеці былі яшчэ малыя, а таму усю гаспадарку вяла яго працавітая, паважаная усімі жонка, Марьяна. А ён піў і гуляў,—піў і ніколі ні каяўся і ні зарэкаўся, як гэта робяць іншыя на пахмеллі. Ен пьянстваваў без жадных хітрыкаў і цягнуў у карчму ўсё, за што можна было выпіць; жыто, хлеб, хамут, дугу, хусткі, жончыны убранні, курэй і яйца. А вярнуўшыся часам пад поўнач да дому, біў гаршкі, ламаў качэргі і катаваў жонку, калі тая ні усьпевала схавацца да суседзяў. Апошнімі часамі Марьяна з большым сынам ухітрыліся зьвязваць яго вяроўкамі ды класьці пад пол. Ен роў там, як вепрук, ды аж плакаў ад злосьці. Дзеці, пахаваўшыся на печы, трымцелі ад страхоцця і ні спалі да сьвету, покі ні засыпаў бацька, змогшыся пад палом.

Меў яшчэ Лузун маленькую сучку, Шульку. Бывала, угледзіць Антося без Шулькі, альбо Шульку без Антося было-б надзвычайным зьяўленнем. Яны былі злучаны ніпарушным замілаваннем.

Цяпер Шулькі німа. Яе задушыў пан Ралькоўскі дзьвярамі, як казалі, наўмысьля, бо нінавідзеў яе за памаўзлівасьць і назалянне. Тым часам, Антось Лузун еў з ёю з аднае міскі, слаў ей пасьцель, няньчыўся з ёю, як маці з дзіцям, і ні раставаўся з ёю ані на момант. Дзе быў Антось—там была і яго Шулька. І хто яго ведае, чым больш праслаўляўся Антось: сваёю натураю, ці гэтаю Шулькаю. Лузун тры дні плакаў па Шульцы, як задушыў яе пан Ралькоўскі, а потым зрабіў труну і пахаваў на узддарожжы. Ен маніўся паставіць крыж, і толькі пагроза селян, што паскардзяцца станавому, усьцерагла Лузуна ад гэтаго кроку.

## Дома.

### I.

Змрокам татульку чакае уся хата. Ужо лучнік разложан,—запален агонь, а яго німа. Пара вячэраць. Сямья сланяецца па хаці, як мухі у восянь. Асабліва верадуе Катарына. Яна ужо прыбралася, прычапурылася і ні ўрымсьціць, каб хутчэй павячэраць ды бегчы к дзяўчатам на прызбу, або на вячоркі. Паўлюк гэтак сама, абуты ужо ў боты, жадаў-бы выйсьці на вуліцу да хлопцаў. Петра, як гаспадар у хаці, трымае сябе паважней. Ен проста хоча есьці і сапачыць—наверадзіўся за цэлы дзень. Нават, каб трапілося, што у Бірулі цікавая «сэсія» сягодня, дык ён-бы ні пайшоў. Міхаліна, яго жонка, ні мудруючы доўга, без жадных там хітрыкаў, лажыцца на лаўцы «спагнаць крошку сон». Сон — яе вораг. Часам і вокам маргнуць ні пасьпее, як зьляжа у ног свайго супастата. Дзеля таго, яна заўсюды у стані змагання з ім. У летку бароніцца ад сну тым, што палошча твар халоднай вадою, а ў зімку — морыць яго верабінамі. І толькі у вольную часіну «спаганяе сон», лежучы. Самы дасканалы спосаб — апошні, бо верабіну, напрыклад, трэ' ужываць без конца: покі есьць ды ныюць сківіцы ад кісьлі, дык ні сьпіць, а як перастала — зноў заснула...

Есьць у хаці у нас яшчэ адна асоба, каторая жджэ-ніdaжджэцца татулькі. Гэта—малы наш Юзік. Праўда, ні вячоркі яго рупяць і ні есьці яму хочацца, бо ён павячэраў даўно: Юзік чакае гасьцінца. Сон спавівае яго пачуцці, вочы зьліпаюцца, векі цяжэюць, але-ж ён ні кладзецца. Каб ні заснуць, як Міхаліна, дык ён шукае сабе забаўкі. З гэстаю мэтай залазіць на печ, лажыцца там с краю, падлажыўшы пад галаў халат, ці кажушак, ды пачынае барабаніць аб столь кулакамі, перацінаючы у тахт языком, як музыка на іскрыпцы. Робячы гэта, ён забівае двух зайцаў ў адзін прысест: праганяе сон і дражніць Катарыну, каторая ужо цапярся увіхаецца каля люстэркі.

На хлопцаў роста,
На дзяучат кароста,

пачынае ён сьперша бордза і весяла, а потым зьмерна і з націскам, скрывіўшы на бок губы і адбіваючы кулакамі тахту:

Ні валіка й ні мала,
Як дубовая кара,
Ка-б чуха-ліся, драл-ся!
На вячоркі сьпа-ша-лі-ся!

З боку гледзючы, можна падумаць, што Катарына й вухам ні вядзе — начхаць ёй на гэтаго задзіру, а, тым часам, праходзючы міма, яна стрымацца ні можа, каб ні ушчыкнуць яго за кумпяк, хоць і сама потым ні рада, бо Юзік крычыць на усю хату:

— Ні лезь, калі цібе ні чапаюць, бо горай буду!

І, дапраўды, пачынае горш ды так, што аж матка прымушана ўмешацца.

Ні йдзі, ні ядзі, дзеўча, у поле,
Бо там цібе казак сколе,
Ды такою тычынoю,
Што ні будзеш...

— Э-эй, леўка, што ён выслаўляе!—супыняе яго матка.—На што добрае—глузду ні хопіць, а гэта—глядзі ты!..

А Юзік здолен як на добрае, так і на благое. Ен дзесь чуў на вуліцы ды й дадаў пры здарэнні. Сьцяміўшы, што сказаў нешта брыдкае, ён чырванее, як рак, ды змаўкае.

Расчыняюцца дзьверы, і ў хату уваходзіць татулька. Чакаюць яго усе, а прыходзіць ён ні ў спадзеўкі. Дзеля таго, мабыць, першы сустрэчае яго кот, катораму Петра адсек кончык хваста, каб ні цекла печайка на той выпадак, калі б ён, па нідагляду у хаці, пахлябтаў часам вады, ці якое стравы. Зьнюхаўшы рыбу, кулём, гад, шугае с печы, потым задзярэ хвост, яўкае, трэцца аб ногі ды сквапна пазірае на мокрую торбу з рыбаю.

— Псік!—адганяе яго татулька:—абнадзіўся! Мышкаў табе мала ў каморы, ці што?—

Калі ёсьць маленькая, дык татулька дае яму рыбку, або дзьве, а калі німа, дык крыкне яшчэ раз «а псік» ды пачынае распратацца.

— А дзе-ж гэта Юзік,—сьпіць?—пытае, тым часам, татулька, наўмысьля пазіраючы ні у той бок, дзе Юзік.

— Вось я, татка,—за сталом!—аказваецца Юзік, як Пiліп с канапель. Ен трапіў ужо зьлесьці с печы і сесьці за стол.

— Вунь дзе ты!—усьміхаецца у вусы татулька.—А я й ні бачу ды думаю, што сьпіш...

Юзік ведае, што татулька перш-на-перш дастане с кі-

шэні пачак махоркі, папюхае яе з аднае ноздры, потым з другое, чхане разоў колькі, а нарэсьці страсяне галавою ды аддасьць Петру, прамовіўшы:

— Моцны-ж, падла,—аж табе зорна ў ваччу!—

Сам татулька ні курыў, хоць і прабаваў з маладу навучыцца. «Але як пачало мяне ванітаваць,—разсказваў ён:—дык затрэшчалі ўсе шлункі мае. Я думаў, што жылы з мяне выцягне,—хай ты згары, хай ты! А курыў я мох, зрабіўшы люльку з бульбіны...»

Расспрануўшыся, татулька нешта хавае у жмені ды, залажыўшы руку за сьпіну, падыходзіць да столу і садзіцца каля Юзіка.

— Зла́віў я, сынку, зайчыка,—кажа ён перш, як аддаць гасьцінца:—зла́віў я зайчыка—ось там, каля крынічкі ў кустох. Хацеў прынесьці да дому ды аддаць матцы на смажаніну. Аж ён кажа мне: «ні забівай мяне, чалавечэ! Зьмілуйся нада мною: пусьці мяне ў зялёны гаёк, у цёмны лясок, да кустоў гусьценькіх, да дзетак маленькіх! За гэта я дам табе шмат пекных гасьцінцаў, а ты занясі свайму маленькаму...

— Юзіку!—падказвае Юзік і сьмяецца.

Татулька жартуе, але зайчыха, як жывая, стаіць у ваччу, і Юзік бачыць нават, як яна плача ад гора, апусьціўшы доўгія вушкі. Яму робіцца шкода і неяк прыемна. Адтрымаўшы гасьцінца, ён удзячна цалуе руку, а татулька гладзіць яго па галоўцы ды, адмерыўшы да столі рукою, кажа:

— Вялікі расьці!—

II.

Юзік уцеха татулькі. Ен вельмі любіць яго, але патураць—ні патурае. Нават ні песьціць і ніколі ні цалуе, каб ні асвойтаўся, як ён кажа, ды ні страціў пашаны да бацькі. Юзіку ужо гадкоў пяць, але выглядае ён большым. Колькі яму год, Юзік нікому ні кажа і нават ні любіць, калі хто й запытае.

— Табе мо' сто год,—адказвае ён, зірнуўшы с-пад-лобья:—а я ж ні пытаю, ні лезу ў вочы.

Чаму ён гэта робіць і дзеля чаго яму таіцца.—Бог яго ведае. Гэта нейкі яго ўласны, таемны рахунак, каторы мае зьвязак з вучэннем, бо ні раз ён допытваўся, колькі трэба год, каб прынялі у вучылішчо. Яму сказалі, што трэба семвосім год, а ён яшчэ малы для навукі. Трэба яшчэ расьці ды набірацца розуму. У зьвязку з гэтым Юзік нешта й надумаў.

Юзік вялікі ласун. Матка песьціць яго і нацешыцца ні можа. Каб прымеў, дык яна, здаецца, на дрожджах гадавала б яго і німа ведама што-б аддала і зрабіла каб ён хутчэй рос ды станавіўся на ўласныя ногі. «Нікому я ужо ні патрэбна,—часта гаворыць яна яму:—нікому, мой коцю! А табе патрэбна, ой, як патрэбна! Тыя ужо пажаніліся, павыходзілі замуж, ці так, дзякаваць Богу, пазнаходзілі сабе талент у жыцці,—астаўся толькі ты, мой любы нялетка. А я ужо старая, ой, старая! Ногі мае ні ходзяць, сьпіна ні гнецца і сама уся ледзьве цэгаю. Ховай Божа, памру — хто ж дагледзіць цябе, сірату? Хто расчэша тваю галоўку? Хто прывітае, хто так шчыра прыгорне, абніме, як родная маці!» І матчыны вочы мімаволі узьнімаюцца ў гору, а вусны шапочуць малітву. Юзіку робіцца шкода і хочацца плакаць. Ен ведае, што далей матка пачне гаварыць пра сваю сьмерць, пра сьмяртэльнае белае плацце, а потым расплачайца, дадаючы сабе жалю, ды будзе цалаваць яго, прыгартаючы к грудзям. У такіх выпадках ён мяркуе уцячы хутчэй на вуліцу, бо сароме́ецца, каб ні падгледзілі хлопцы ды ні прасьмеялі яго «пястуном».

Татулька гэтак само ні спускае думкі аб ём. У вольную часіну сядзе каля яго, распачне гаворку ды спагадае.

— Падгадую цібе, аддам да навукі,—разважае татулька:—пастаўлю цібе на ногі і—тагды спакойна памру.

— Як, тата, памрэш?—пытаецца Юзік, шырока раскрыўшы свае вочаняты. Ен бачыў дзядзьку Матвея у труне і сьмерці баіцца.

— Зіхану—ды й па усём!—адказвае татулька.

— І цібе, тата, ніколі на сьвеці болей ні будзе? — пытае Юзік, ківаючы ад дзіва галоўкай.

— Ня будзе, сынку. Гэта я праўду кажу. Закапаюць, згнію і асот на мне вырасьце.

— Чаму, тата, асот?

— Чаму? А што-ж лепшае вырасьце на костках старога чалавека?!

— А на вошта, тата, Бог дае сьмерць?

— Ня ведаю! Ня хочу лгаць, сынок,—ня ведаю. Вось пойдзеш у навуку, дык мо' сам дазнаешся с кніжак... А вучыцца трэба, конча трэ', сынку,—німа на што спадзявацца. Як адбярэ князь «Пусткі», дык я ні ведаю, што будзем рабіць! А чуваць — адбярэ, лесам хоча засаджваць.

У Юзіка свой рой думак, і ён распытуе далей:

— Тата! А калі Бога моцна папрасіць, дык Бог сьмерці ні дасьць,—ні дасьць, тата?

— Не, сынку! Прасілі і чаго ні чынілі — ні памагае. Прыдзе час—маўчок! Ды й на што? На што старому жыць? Вунь Хлерка стары—ні жыве, а сьпіць, толькі у хаці замінае.

— А чаму, тата, Хлёрка стары ні хоча уміраць?

— Бо Бог сьмерці ні дае. Мусіць памёр бы, каб сьмерць прышла. Доўгаго веку чалавек, с прапрусам ваеваў...

— А я, татачка, ніколі ні памру. Буду усё жыць ды жыць,—кажа Юзік, уздыхнуўшы на усе грудзі:—і цібе з мамаю шкадаваць. Вот як шкадаваць!—дадае ён, счаміўшы ад шчырасьці зубкі і прыцісьнуўшы да грудзей рукі.

III.

Павячэраўшы, татулька пастаянна [illegible] на пол, падкінуўшы пад голаў падушку, ці што, а Юзіку загадвае разузць яму лапці. Дзеля таго, каб зручней было раззуваць, дык ён спускае ногі на падлогу. Юзік садзіцца каля ног на кукішкі ды пачынае длубацца з мокрымі сьлізкімі аборамі. Аборы ні развязываюцца, вузлэ ад макраты заціснуліся, канца ні знайдзеш. Юзік кідае вокам на стол, ці німа дзе паблізку нажа. На яго пагляд тут лепшае рады німа, як узяць нож ды разрэзаць вузял, але татулька, адгадаўшы намеры яго, навучае:

— Ты зубкамі, зубкамі, а то мне аборы папсуеш!

Юзік нагінаецца ніжэй, дзярпае кіпцямі па вузлу, адлучаючы адзін кончык аборкі ад другога, а татулька, тым часам, распачынае гаворку на любыя яму біблійныя тэматы.

— Калі ты гэтакі, сынку, разумны,—кажа ён, ласкава пазіраючы на яго русявую галоўку:—калі, кажу, ты гэтакі разумны, дык скажы мне, за што Якуб больш за усіх любіў Язэпа,—ага?

— Нёш ні скажу! Бо ён быў самы маленькі ў хаці.—адказвае Юзік.

— Добра, хоць і ні саўсім! А за вошта братэ ні узлюбілі яго? Вось гэтаго, напэўна, ні скажаш?

— Бо яны зайдросьцілі яму за лепшае убранне.

— І гэта добра! Ну, а цібе любяць братэ, ці не?

На гэта запытанне Юзік адказвае ні зразу. Ен сьперша перабірае ў галаве, ці ні зрабіў хто крыўды яму і ці ні выдзер хто часам за вушы. Але ні скаргу ён мае на мэці,—ні жаліцца татульцы ён хоча. Яго, бач, натура такая, што патрэбуе подчас пачуваць сябе пагарджаным, безвінна абражаным, сіратой-безпрытульніцай. Каму добра жыць, таму зьдзеку хочацца. І калі што колячы трапіцца—а гэта часта здаралося—дык Юзік шморгае носам, пачуваючы салодкі козыт ад набегаючых сьлёз, ды сумна адказвае:

— Не, ня любяць! Гэтак сама зайдросьцяць ды мяркуюць, каб як прадаць мяне жыдом на мацу..

— Ха-ха-ха!—рагоча татулька.—Хто ж цябе прадасьць —Петра, ці што? Ну, й дурэнь! Там было добра, даладне, а гэтта ты скепсьціў. Дзе ж бо ты бачыў, каб дзяцей ды прадавалі на мацу?! Ты-ж думаеш, леўка, што—калі жыд, дык і Бэрка? Не, казаў я табе і яшчэ раз скажу: сам ты маленькі, а дурэнь па-атта вялікі!

Юзік абражаецца. Ен сапе носам, варушыцца і нешта мармыча.

— Чаго-ж ты маўчыш?—пытае татулька.—Марыкуеш, ці што?

— Вялік пень, але дурэнь!—адказвае ен, наравіта зірнуўшы на татульку. А далей, хапае лапці ў рукі ды упякае на печ.

— А гад-жа ты! А бадай-жа ты скіс, сынку, бадай ты! Ха-ха-ха!—рагоча татулька.—Чуеш, маці, што ён кажа на бацьку? На язык, гад, востры,—ось паглядзім, як будзеш вучыцца. Ці ні гэтак, як Сёмкаў «Плён»: пытаюць у дурня, дзе жыве пар, а ён і кажа: у Клецку!..

У хаці сьмяюцца.

(Працяг будзе).

**Язэп Лесік.**



## Лето.

Зялисе, бьецца хваляй
Жыто навакол:
Каласы паапляталі
Чорны частакол.
Ні прайсьці ніяк мяжою—
Уплецена й яна,
Перавіта лебядою,
Уросшай, як сьцяна.
Пчолы усюды, нібы у звоны,
Радасна гудуць.
І кароукі на прагоны
С поля вунь ідуць.
Сонцо у гору падняўся,
Горача пячэ,
Морам сьвету разлілося,
Золатам цячэ.
У чыстым небі ані хмаркі—
Сіня яснага,
Гэта Божай гаспадаркі,
Мусі, покната.
Патанулі неяк хаты
У гушчыне садоу
І гарод шнурком абняты
Ягадных кустоу.
Зарасла саусім затока
Тоўстым лапухом;
Стала вузка, ні глыбока
У чараце густом.
Сьпек у дзень і цепла у ночы,
Усе парасьцвіло:
Час багаты, час рабочы—
Лето надышло.

**Крауцоу Макар.**

## На рынку.

Гаспадар наважыу старгаваць карову.
Ходзе скрозь па рынку, каб, бач, гдзе
Напаткаць жывелу. Ажна во — за рогі
Баба сваю целку на кермаш вядзе.
Гаспадар падходзе: «Прадаеш цялушку?»—
Стау пытаць у бабы колькі грошы даць.
—«Ну, а ці-ж слухмяна? можэ наравіста?—
—«Не, панок, ніколі ні было відаць.
Тольки як падступіш падаіць, дык праўда,
Сьцеражыся востра, бо як раз бадне.»—
—«Ну, дык гэта глупство! Наватяшчэ лепей,
Бо даіць трэ' будзе жонцы, а ні мне.»

**Альбэрт Пауловіч.**

## Тэатр.

Дождж, марозіць,—увесь чыста я зьмяк,
Хоць вазьмі ды скідай апошні армяк.
А яшчэ на панову трэба с час пачакаць,
Пакуль дровы мае сабяруцца купляць.
Гляпь я... пан надыйшоу, сышліся у цапе,
І дровы усе забрау у мяне.
Ну, і рад жа я быу! Куплю жонцы кажух, хлопцу штаны.
А сабе што мацнейшай адборнай махры.
Калі гэтак с сабою гаворку вяду,—
Бачу цэркау, ці што па баку
Гэткі дом, як бы хат нашых дваццаць у адзін
Паставіу высока, сьцяна на сьцяну!
Я хоць вельмі празяб і у шынок трэба йсьці,
А усеткі дзіулюся, ні магу адыйсьці.
Зьняу шапку, паклоны пачау адбіваць,
Бога за усю волась сваю выхваляць:
Каб грошы пабольш, каб доуга анучы насіу,
Каб лапці мае ні знасіліс ніколі...
Ажно тут генэрал надыйшоу у зірках,
А каптуля гарыць у чырвоных шнурках!
«Гэта-ж,—кажэ ен мне,—ні молельня,
А тэатр, куды ходзюць глядзець прадстауленьня!»
«Эх, кажу, з роду ні бачыу, як жыу,
Хоць мужык у весцы багаты я быу!»
І у дзьверы я, выцершы лапці, пайшоу.
Як зірнуу—аж спужауся, што столькі панкоу!
І на сходы у гору, як пад страху палез,
А ногі аж гнуцца, пакуль туды узьлез.
Усеуся высока і глянуу на ніз.
Рукой, каб ні зляцець, дзяржусь за карніз.
І дзіуна здаецца, ні ведома што,
Як ток, што малоцяць у весках зярне...
Кругом лямпы гараць, усе там бліпчыць.
Чую, генэрал нешта брыдка крычыць.
Падыйшоу да мяне і пытаець білет,
А на ем аж гарыць залаты эпалет,
Вісіць на грудзях сярэбраны крыж,
Мяне-ж адаслау па білет ен на ніз.
І зноу я спусьціуся на ніз і кажу:
«Гдзе тут білеты баруць?»—Аж гляджу—
Дзеука сядзіць за рашоткай у сьцяне,
Якіясь паперкі усім прадае.
Вось білет я узяу, як у лесі кніток,
Што у залецію усім выдавау той жыдок;
Аддау за яго я тры злотых на раз
І пяперся у верх, бы пад страху як раз.
Узлез—ажна іграць пачыналі,
Музыканты цымбалы, бандуры пабралі.
А у мяне-ж ад вады, дык аж лапці цвікцаць!
Давай я барджджэй з ног анучы скідаць.
Разууўшыся, развесіу на мейсцы свам
І люльку давай набіваць цюцюном.
Але глянь!.. аж спужауся: пашла сцэна у верх,
Прасці Ты мне, Божа, вялікі мой грэх!
А ужо ж я ніколі у тэатр ні пайду.
І тое на споведзі попу скажу.
Нячыстая сіла тут мусіць сядзіць,
Калі усе гэтак ні па-людзку глядзіць.
І выйшла вактрысса... ды глянь на мяне!
Забыуся, што жонка есьць у мяне!
Ні натта прыгожа, чырвона была,
Тонкая зусім, ні відаць жывата.
А вочы, дык вочы! Ні бачыу ніколі.
Глядзеу і ні мог наглядзецца даволі!
Калі пайшла у скокі, дык у вочах мігаціцца.
Ні мог да яе ніхто прыступіцца.
Тады стала яна, змардавауўшысь, сапець,
І жар ад яе вялікі усе бьець.
Сьмяецца сама і на мне усе глядзіць,
Аж сэрцо мае, як прыпомню, баліць.
І сталі шпурляць, што у кішэнях знайшлі:
І кветкі й цукеркі ляцелі туды.
Я нічога ні меу, апрыч пінкі свае,
І тую шпульнуу на круг да яе.
Ляціць мая пінка з гаручым пяплом,
Упала — толькі дым разышоуся кругом!
Хацеу лапцем шпульнуць, на руку закруціу,
Аж мяне генэрал за руку ухапіу,
Другі падышоу — узялі і на ніз павялі.
Памяшчэнія нішто на усю ноч адвялі,
Хлеба с тры хунты ды коушык вады
І мяне начаваць пасадзілі туды.
Наеуся я хлеба, аж жывот забалеу,
І у веску забрау, бо усяго ні даеу.
Дзівіліся дзеукі с хлеба таго,
Што белы быу дужа й каштавалі яго.
Прысягауся я ім, а ні верылі мне,
Што генэралы пад рукі вадзілі мяне,
Што быу у тэатры, што бачыу паноу,
На што усягды прысягнуць я гатоу!
Што дзеука у тэатры сьмеялась на мне,
Што й цяпер, як засну, усе здаецца ва сьне!

*(З архіву Рамуальда Земкевіча).*

## Магдуся.

Яшчэ сонцо ні заходзіць
Спаці палажуся;
Як успомню свае горо,
Сьлязьмі абальюся.
Сказаць брыдка і ні можна,—
Матанькі баюся!
Жыла добра,—жыць ні міла...
Завуся — Магдуся.
Як успомню свае горо,
Што я нарабіла,
Сама-б сябе утапіла,
Жытло мне ні міло.
З маскалікам маладзенькім
Знаемство зьвязала,
На крык маткі, на гнеу таткі
Увагі ні зьвяртала.
Прыйшло горо, напаткала
Цемная мінюта!
Маскалечак маладзенькі—
Добры баламута.
Купіу мне ен чаравікі,
Купіу ен і хусту,
Насьмеяуся,назгаляуся,
Увеу у распусту.
Стала мяне мама біці,
С хаты праганяці,
А татулька, родны тата,
Есьці ні даваці.
Пайшла я да рэчкі у лузі,
Хацела утапіцца;
Схамянулась, што грэх будзе,

Ды стала маліцца.
Нараілі добры людзі,
Каб зелле прымала
Ды з жанатым маскалікам
Больш я ні гуляла.
Піла зелле, выпівала,
Кінула гуляці.
Горо-ж мае вялікае,
Трэба гараваці!
Бацька з маткай паумiралі,
Ні стало нікога;
Умiралі — праклінаюлі,—
Горка мне, нябога!
Стала плакаць, сьлязьмі мыцца,
Горш яшчэ нудзіцца;
Стала думаць, разважаці,
Каб Богу маліцца.
Горы мае высокія,
Воды глыбокія!
Дзе мне цяпер падзецiся,
Як на сьвеці жыці?
Айца-маткі ні слухала,—
Дурны розум мела;
Пана Бога угнявіла,
Жыці мне дадзело!
Яшчэ сонцо ні заходзіць,
Спаці валажуся,
Як успомню сваё горо,
Сьлязьмі уся вальюся!

**Марка Лішукевіч.**



# КРОНІКА.

**Беларускі Народны Унівэрсітэт у Маскве.** Культурна-прасьветны аддзел пры Беларускім Нацыянальным Камісарыяце у Маскве разаслаў да ўсіх культурна-прасьветных і настаўніцкіх арганізацый апавешчэнне аб тым, што ў Маскве адчынаецца на лето 1918 г. беларускі Народны унівэрсітэт. Кожная с памянёных арганізацый, адтрымаўшая апавешчэнне, мае права паслаць двух сваіх сябрукоў на слуханне лекцый. Летні сэмэстр працягнецца два месяцы, с 1-го ліпня да 1-го верасьня.

Лекцыі будуць чытацца па гэтакім пытанням: 1] Беларусазнаўство [мова і літэратура, гісторыя, географія і этнографія, народная гаспадарка, нацыянальна-рэвалюц. рух і інш.]; 2] Соцыяльна-палітычнае пытанне (дзяржава і яе кшталты, гісторыя народнай гаспадаркі, зямельнае пытанне, рабочае пытанне, нацыянальнае пытанне, гісторыя рэвалюцыйнаго руху на Заходзе і Расіі, гісторыя соцыялізму); 3] Агульна-педагогічнае пытанне (гісторыя прасьветы на Заходзе і ў Расіі, зашкольная, або хатняя, прасьвета, дашкольнае выхаванне, працоўная школа); 4] Натуразнаўство (філозофія натуразнаўство, асновы астраноміі, геольогіі, біольогіі і інш.).

На курсы прымаюцца настаўнікі і настаўніцы пачатковых і сярэдніх школаў на Беларусі, прэдстаўнікі ад прасветных аддзелаў радаў раб. і селянскіх дэпутатаў, сябрукі беларускіх культурна-прасьветных гурткоў і усе тыя, хто цікавіцца беларускай народнасьцю і яе культурай.

Чытанне лекцый будзе адбывацца штодзенна у вечар ні меньш, як 4-ы гадзіны у дзень. Лекцыі—дарэмныя. Прыездным слухачом: настаўнікам, настаўніцам і дэлегатам ад культурна-прасьветных арганізацый будзе дано дармавое памешканне (на 100 асоб), а бяднейшым, маючым адпаведныя пасьвядчэнні, —матэрыяльнае падтрыманне і зьвернуты кошты за праезд.

Запісывацца на лекцыі можна па почці, па тэлеграфу і прыходзячы наўмысьля у адрэс: Поварская, 52. Культурна-прасьветны аддзел.

Перадрукаваўшы гэтае апавешчэнне, «Беларускі Шлях» дадае ад сябе: «Вітаючы адчыненне беларускаго народнаго унівэрсітэту, мы, аднак, моцна вонтпім, ці знойдуцца адпаведныя беларускія лектары у Маскве для такой шырокай праграмы. А другое, нам здаецца, што Масква цяпер саўсім ніадпаведнае мейсцо для навукі. Наўрад большэвікі дадуць спакойна займацца тамака навукаю; каб ні зрабілі яны націску на нашых «нацыянальных камісараў» ды ні уціснулі туды сваё разьеднаючай палітыкі.»

**Аб паварот культурных цэннасьцей.** Прэзыдыум Беларускае Рады у Вільні, даведаўшыся, што у Расіі па загаду рады адбываецца ліквідацыя эвакуованых з Беларусі школ і культурна-прасьветных установ, упаўнамочыў Гродзенскі Губэрскі Цэнтральны Камітэт злучаных грамадзянскіх арганізацый учыніць патрэбныя крокі перад расійскімі і нямецкімі уласьцямі дзеля паваротy памянутых установ на Беларусь і аднаўлення тут іх чыннасьцей, а так жа ўзяць на сябе ахрану і рээвакуацыю ўсіх вывезеных з нашаго краю культурных цэннасьцей, гістарычных памятнікаў, музэяў, архіваў і дакумэнтаў, устанаўліваючых правы Беларускаго насялення і датыкаючых матэрыяльных інтарэсаў яго.

**Кніжная нямецкая выстаука.** Кніжная нямецкая выстаўка, уладжаная палявой нямецкай кнігарняй у мейсцовым меськім тэатры, прадоўжыцца да 15-го ліпня. Яна зацікавіла шырокія колы грамадзянства.

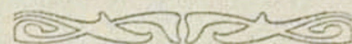
Выстаўка адчынена штодня ад 11 гадзін рання да 7-і вечара. Апрач таго, яна будзе адчынена у часі спэктакляў нямецкай опэрэтты, катора прыедзе у Менск посьля 1-го ліпеня.

**Драматург Ф. Алехновіч у Менску.** У Менск пеша прышоў з Вільні вядомы беларускі драматург Ф. Алехновіч, аўтар сцэнічных твораў: «Каліс», «На Антакалі», «Базылішк», «Манька», «Бутрым Няміра», «На вёсцы» і інш..

Ф. Алехновіч прагасьцеваў у Менску колькі дзен ды зноў пеша вярнуўся да Вільні. У віленскай часопісі друкуюцца яго дописы з дарогі.

**Беларускі консул у Маскве.** У Маскоўскіх газэтах надрукована, што Народным Сэкрэтарыятам Беларусі А. Л. Бурбіс назначаны консулам у Маскве. Новаму консулу надаюцца усе правы. патрэбныя пры зносінах Беларускаго ураду з Вялікарусьсю.

Апрач консульства ў Маскве, устанаўляюцца беларускія консульства яшчэ у Петраградзі, Дзьвінску, Арле, Калузі, Харкаві і у Аршаві.



Рэдактар Я. Лёсік.



Выдавец: «Т-во Беларускай Культ…